

Det Kongelige Danske Kunstakademi Kunstakademiets Arkitektskole

Konferencen »Bygningsarkæologien før i tiden, i nutiden og i fremtiden«. Kunstakademiets Arkitektskole 13.-15. april 2007 Konferenceprogram

Konferencens hovedsigte er at udvikle samarbejdet mellem de faggrupper, der arbejder med bygningsarkæologi som et vigtigt redskab i formidlingen og forvaltningen af den arkitektoniske kulturarv. Der lægges desuden stor vægt på at skabe interesse blandt studerende for faget.

En andet mål er at få mere liv og struktur i samarbejdet mellem de nordiske lande. Endnu et mål er at få etableret et nordisk forum for bygningsarkæologi, som fremover vil kunne udbrede kendskabet til faget, tage initiativer til debatter om fagets fremtid, fælles eller parallelle forskningsprojekter i nordiske lande, nyhedsbreve, fælles publikationer etc.

Med forelæsninger, diskussioner og uformelt samvær skulle konferencen give rig lejlighed til at vende tanker om fagets rolle i formidlingen og forvaltningen af kulturarven, i restaurering, i teori og i praksis og ikke mindst til at etablere nye kontakter.

BAGGRUND

Ordet 'bygningsarkæologi' kan lede tanken hen på arkæologiske udgravninger. Den væsentligste sammenhæng er dog det stratigrafiske element. I arkæologiske udgravninger afdækkes lag for lag, som hver især betegner en tidsperiode dateret af de fund, som gøres i lagene. Lagene danner tilsam-

Odense Adelige Jomfrukloster. Lagprofil i kælderen. Foto Ebbe Hædersdal 1977. Professorboligen, Kbh. universitet. Bygningens stratigrafi i alle tre dimensioner. Foto. N.O. Graversgaard 1992.

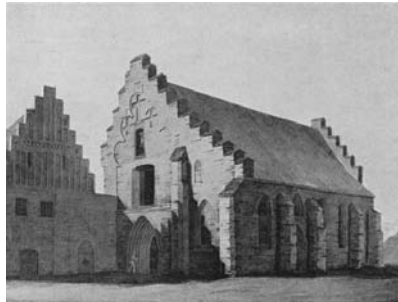
men en stratigrafi. Den bygningsarkæologiske undersøgelses mål er at afdække de forskellige tidslag i bygningen ved at registrere historiske spor og konstruktive detaljers indbyrdes tidsmæssige forhold – dvs. stratigrafien i bygningen. Ved stratigrafi tænkes på bygningens fulde tredimensionalitet, og stratigrafien kan også omfatte elementer, som er fjernet eller tilføjet.

Tidslagene fortæller historie på flere niveauer: arkitektur og kunsthistorie, bygningens historie, historien om livet i bygningen, konstruktionens og materialernes historie osv. Tidslagene fortæller også om arkitektoniske og kulturhistoriske værdier, og bygningsarkæologien bliver dermed en katalysator i den vurderingsproces, hvor en restaureringsarkitekt forsøger at balancere bygningens forskellige konstruktive, funktionelle, æstetiske og historiske relationer.

Bygningsarkæologien har en meget lang tradition i de nordiske lande. I de senere årtier har undervisning og forskning dog i dele af Norden været kraftigt nedprioriteret. Samtidig er interessen for disciplinen øget markant i landene omkring os og i ICOMOS-regi (International Council on Monuments and Sites). Derfor mener bygningsarkæologer fra forskellige faggrupper i de nordiske lande, at tiden nu er kommet til at revitalisere faget.

Bygningsarkæologiske undersøgelser er i mange lande traditionelt blevet udført af arkitekter. I 1800-årenes sidste halvdel blev bygningsarkæologien – da oftest under navnet kunstarkæologi – anvendt for at skabe klarhed om stilperioder og stilelementer. I begyndelsen af 1900-årene blev faget i stigende grad et redskab til at forstå bygninger og for at kunne anvende denne viden i restaureringen, formidlingen og forvaltningen af den arkitektoniske kulturarv. Dermed øgedes interessen for disciplinen også i andre faggrupper.

Interessen for de nationale monumenter voksede med nationalromantikken og ledte til restaureringsbevægelsens fødsel i de første årtier af 1800-årene. Afhandlinger om monumenterne begyndte at dukke op i historiske årbøger og skrifter. Tyske håndbøger om kunstarkæologi og restaurering af Heinrich Otte (yderst tv. kapitel fra Quedlinburg og frontperspektiv af kirken i Huyseburg ca. 1121), Franz Kugler og Ferdinand von Quast blev flittigt benyttet i Skandinavien. I løbet af de sidste 3-4 årtier af århundredet skærpedes den arkæologiske argumentation mærkbart i de hjemlige skrifter, og andre monumentgrupper som f. eks. by og landhuse blev inddraget i forsknings- og bevaringsarbejdet. Begrebet 'kunstarkæologi' blev for snævert. Den hidtil ældst kendte anvendelse af betegnelsen "bygningsarkæolog" går tilbage til en artikel i det danske tidsskrift Architekten fra 1902 af arkitekt H. B. Storck. I midten. Tegning af Gråbrødrekirken i Svendborg før nedrivningen i 1828, Tullin. T.h. Frontperspektiv af arkitekt Tullin, der udførte opmålinger af kirken (Nationalmuseet).

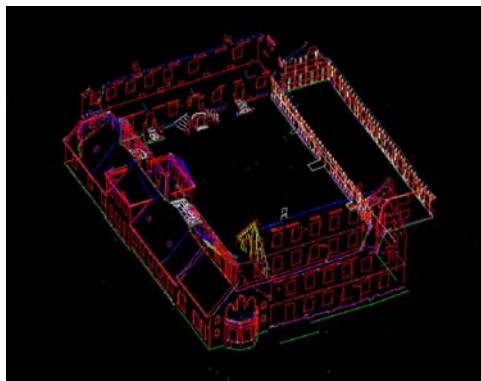

Bygninger på Norsk folkemuseum på Bygdøya. Til højre. Stavkirken fra Gol fra omkring 1200. Foto Ebbe Hædersdal 1981. I en tid gennemsyret af et historisk arkitektursyn ledte undersøgelser af byggeskikken i by og på land i de seneste årtier af 1800-årene og de første årtier af 1900-årene til oprettelsen af flere frilandsmuseer. Bygdøya blev oprettet i 1894 men omfatter også Oscar II's samlinger fra 1881. I Sverige blev Skansen ved Stockholm anlagt i 1891 og Kulturen i Lund i 1892. I Danmark kom Frilandsmuseet til i 1897. Det lå først ved Rosenborg slot, men blev i 1901 flyttet til Sorgenfri. Den gamle by i Århus åbnede i 1914 med den gamle borgmestergård. I Finland grundlagdes Fölisöns friluftsmuseum ved Helsingfors i 1909.

I dag er forvaltningen af den arkitektoniske kulturarv ikke blot et arbejdsområde for arkitekter, men også for arkæologer, etnologer, konservatorer, historikere og kunsthistorikere, antikvarer og museumsfolk. Derfor er der et tiltagende behov for at få øget forståelsen for bygningsarkæologien som metode, for at diskutere anvendelsen af nye digitale teknikker og for at skabe et samarbejde mellem de forskellige faggrupper. Dette gælder ikke mindst i en tid med øget globalisering, som vil få stor betydning for, hvordan vi fremover formidler vor kulturarv.

INDHOLD

Konferencens bredt formulerede titel "Bygningsarkæologien før i tiden, i nutiden og i fremtiden" giver

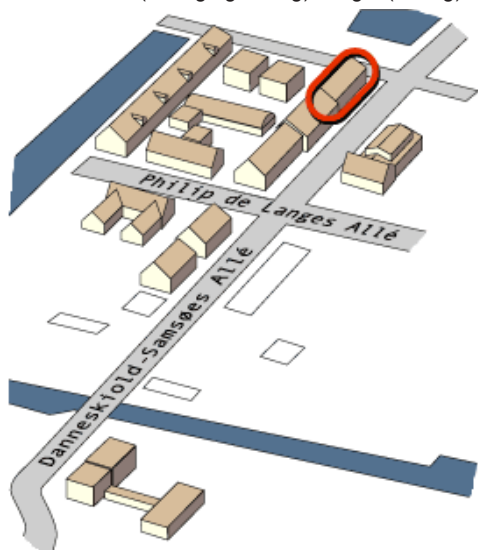
I dag anvendes manuel opmåling og f.eks. 3D-opmåling parallelt og som supplement til hinanden. T.v. Opmåling i Nørregade 29 i Odense. Foto M.G. Krogh 2003, Odense Bys Museer. T. h. 3D-opmåling med totalstation af Nørre Vosborg 2004. Frilandsmuseets tegnestue.

mulighed for at se på bygningsarkæologien i et historisk lys, men også at fremlægge aktuelle undersøgelser, at præsentere nye 'værktøjer' i bygningsarkæologien, og at diskutere dens fremtid og forskellige faggruppers syn på faget. Der vil desuden være mulighed for at diskutere muligheden af fælles eller parallelle forskningsprojekter og deraf følgende synergieffekter.

Hovedemnet belyses i foredragsform af repræsentanter for forskellige fag og forskellige nordiske lande på konferencens første dag. Den følgende dag arbejdes der i mindre, tværfagligt og »tværnordisk« sammensatte grupper, hvor den enkelte deltager vil få lejlighed til at præsentere et indlæg. På tredjedagen vil deltagerne efter eget valg kunne deltage i en ekskursion i det indre København.

STED

Institut for Bygningskultur – Institut 1 – på Kunstakademiets Arkitektskole er vært for konferencen, der finder sted i Auditoriebygningen, Danneskiold-Samsøes Allé 51, 1435 København K (Holmen). Auditorierne 2 (fredag og lørdag), 4 og 5 (lørdag).

Kortet viser auditoriernes placering. Kantine ligger i midten af den øverste karré. Til højre, øverst. Auditoriebygningen. Til højre, nederst. Kantine. Illustrationer: Kunstakademiets Arkitektskole.

Sådan kommer du til Arkitektskolen

Der er busforbindelse til Holmen med linje 66 fra Hovedbanegården mod Operaen. Der går bus hvert 12 minut. Billetten koster 19 danske kroner.

Kommer du fra Nørreport eller Kongens Nytorv, kan du evt. tage metroen og stå af ved Christianshavns Torv. Herfra fortsætter du med linje 66 mod Operaen.

Man kan også tage med HT's havnebuss, som sejler lige til døren hvert 20. minut. Du kan tage havnebussen fra Nordre Toldbod (havnebus 901), fra Det kgl. Bibliotek, Knippelsbro eller Nyhavn (havnebus 902). Stå af ved Holmen Nord.

PROGRAM

Fredag d. 13.4.2007 formiddag.

Kl. 9.00 **Ankomst: Check-in, udlevering af program, navneskilt.**

Kl. 9.30 **Professor Gregers Algreen-Ussing, Institut I, Kunstakademiets Arkitektskole, Danmark.** *Åbning af konferencen. Bygningsarkæologi – erindringsrum eller erfaringsrum.*

Kl. 9.40 **Ebbe Hædersdal, bygningsarkæolog, tekn. dr., Danmark**
Velkomst. Bygningsarkæologien før i tiden, i nutiden og i fremtiden.

Kl. 10.00 **Stefán Örn Stefánsson, arkitekt med egen praksis (sammen med arkitekt Grétar Markússon), Island.** *De såkaldte "Indretninger".*

Uddrag af Lievogs kort af Reykjavik 1787.

Emnet er bygningsarkæologi og restaurering i forbindelse med tilbygninger omkring de træhuse, der står tilbage af de såkaldte "Indretninger", en industrivirksomhed bygget op af et islandsk selskab med støtte fra den danske regering omkring midten af det 18. århundrede. Selskabet blev nedlagt før århundredets afslutning men bidrog væsentligt til ophavet og opbygningen af købstaden Reykjavik.

Simun V. Arge, middelalderarkæolog, Føroya Fornminnissavn (Nationalmuseum), Færøerne
De middelalderlige anlæg på bispesædet i Kirkjubøur – et potentiale for bygningsarkæologiske undersøgelser.

Færøernes middelalderlige bispesæde udgør noget ganske særligt, hvad færøsk bygningskultur angår. Her fandtes i middelalderen et bispegårdsanlæg samt tre kirker, der alle var konstruerede med mure, opmuret med kalkmørtel. Tidligt har både læg og lærd vist anlæggene i Kirkjubøur interesse – ikke mindst hvad angår den gotiske domkirkeruin, i folkelig tale benævnt Magnuskatedralen eller blot Muren. Muren må betegnes som øernes mægtigste fortidsminde, og ingen andre steder på Færøerne findes fortidsminder af så monumental karakter som her på bispesædet.

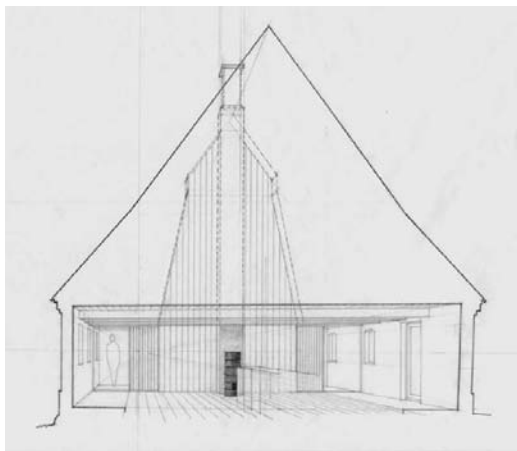
Kirkjubøur. Forrest i billedet ligger resterne af kirketomten Likhús i den stærkt eroderende skrænt; rester af nordmuren stikker op af terrænet. Længere mod vest ses den hvidkalkede middelalderlige sognekirke. Ved begge kirker vidner kystsikring om havets stadige nedbrydning af kysten og trussel mod monumenterne. Lidt tilbagetrukket fra kysten ligger domkirkeruinen, Múrurin, og vest for den ses gavlen af bondegården, der er opført på kældermure af bispegården. Foto: S. V. Arge 2002.

Bevaringsmæssigt udgør anlæggene i dag hver på sin vis forskellige udfordringer. Siden 1800-tallet er nogle af monumenterne blevet underkastet flere undersøgelser, reparationer og genopmuringer end andre. Selv om der er foretaget mange slags undersøgelser som f. eks. murværksundersøgelser og diverse opmålingsarbejder, er anlæggene aldrig blevet underkastet egentlige bygningsarkæologiske undersøgelser.

I forbindelse med at der nu forberedes en ny bevaringsindsats med udgangspunkt i Muren vil bygningsarkæologiske undersøgelser blive aktuelle. Med baggrund i en præsentation af monumenterne på det middelalderlige bispesæde i Kirkjubøur og dagens bevaringsmæssige situation – med hovedvægt på Muren – vil betydningen af bygningsarkæologiske undersøgelser blive understreget som særligt satsningsområde.

Kl. 10.45 Lars Bock, arkitekt, lektor, Arkitektskolen i Århus, Danmark
Bygningsforståelse – et led i en skabende proces.

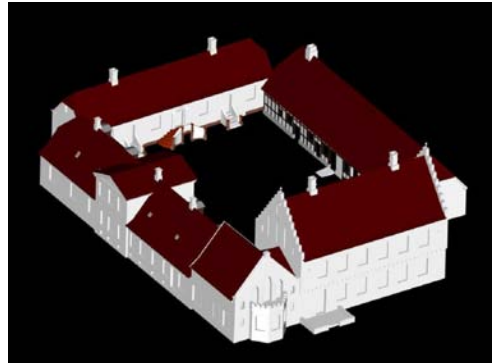
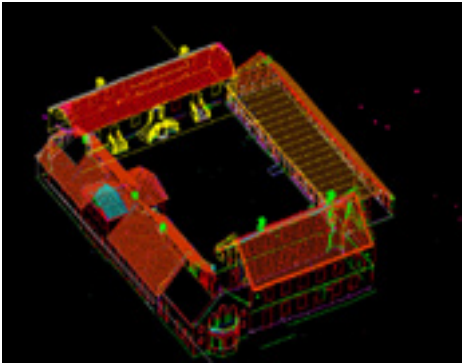
Bygningsarkæologi og bygningsforskning kan ses som selvstændige discipliner der sammen med andre fag og forskningsområder bidrager til forståelse af vores bygningskultur – ja, til en fornyet eller revideret forståelse af arkitekturhistorien. Imidlertid er det oftest aktuelle indgreb i en historisk bygning, der er årsagen til at undersøgelser bliver foretaget. Undersøgelserne igangsæt som forarbejder

T.v. »Kontorsiloer« i lade fra 1850. T.h. Boliger i fredet svinestald på Bidstrup Hovedgård. Illustrationer: Lars Bock.

til projekter kan være mere eller mindre grundige, og det kan være endog meget forskelligt, hvilke tidsrammer bygningsarkæologen har at arbejde i, men det er et fælles træk ved alle undersøgelserne, at de griber ind i de valg, der siden bliver truffet i det efterfølgende projekt. Viden og holdninger brydes med hensyn til arkitektur og til nutidige nyttebetragtninger.

Indlægget vil belyse hvorledes fagdisciplinen ”bygningsarkæologi” søges indpasset i undervisningen på Institut III ved Arkitektskolen i Aarhus. Her er det muligt at vælge en uddannelse der samler metodeindlæring, feltarbejde i praksis, rapportskrivning, bevaringsvurdering, programmering og projekt i en samlet proces over to adskilte semestre. Indlægget vil kredse om forholdet mellem på den ene side *viden om objektet* og på den anden side *skabende formgivning*.

Herregården Nørre Vosborg. T.v. Digital dokumentation, bearbejdet til projektgrundlag T.h. Digital dokumentation forarbejdet til formidling. Frilandsmuseets tegnestue 2004.

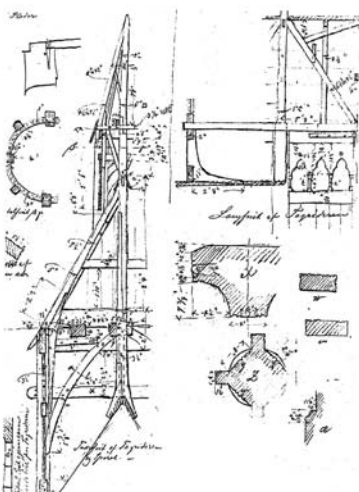
Kl. 11.10 Kaffe/the.

Kl. 11.35 **Niels Erik Jensen, arkitekt, Nationalmuseet, Danmark**
Digital dokumentation.

Indlægget vil være en case-story om dokumentation. Om hvordan Frilandsmuseet forsøger at finde vej fra de meget personlige måleblade med fluebensnoter, skitser og kaffepletter til den digitale/elektroniske dokumentation – uden at miste kontakten med bygningen.

For bygningsarkæologer er opmåling det grundlæggende værktøj for dokumentation af en bygning. Opmålingen giver det praktiske produkt, der gør det muligt at projektere på bygningen efterfølgende, men opmålingsprocessen giver først og fremmest bygningsarkæologen tid i bygningen til at lære den at kende og "læse" dens historie.

Frilandsmuseet er et bygningsmuseum, hvor dokumentationen af dem er grundlaget for deres flytning og genrejsning, for forskningen i dem, for deres pleje og vedligehold, og endelig er dokumentationen basen for den viden, museet skal videregive til vores publikum.

Nes stavkirke. Opmålingsskitser af G.A. Bull 1855.

Fredag d. 13.4.2007 eftermiddag

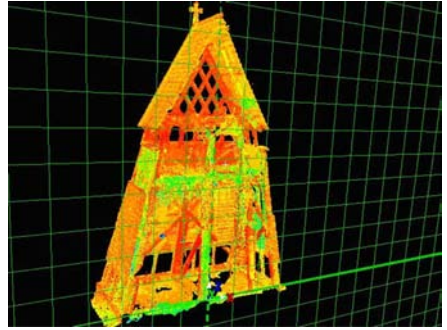
Kl. 12.00 **Ola Storsletten, arkitekt, dr. ing., Norsk institutt for kulturminneforskning, Norge**
Bygningsarkeologien i Norge. Historik og utfordringer.

Bygningsarkeologi – i form av detaljerte undersøkelser og dokumentasjon av historiske bygninger – har en lang tradisjon i Norge.

Til venstre oppmålingsskisser av den tidligere Nes stavkirke, som G.A. Bull gjorde med enkle hjelpemidler i 1855. Det oppmålingen eventuelt mangler i nøyaktighet, tar den til fulle igjen i sin detaljrikdom og i forståelsen for

sammenhengen mellom de enkelte deler av konstruksjonen.

Til høyre et skannet snitt gjennom støpulen ved Borgund stavkirke, som ble utført av firmaet Fugro a/s i 2004. Innmålingen av de mange detaljer er gjort med stor nøyaktighet og ble utført imponerende raskt. For den som driver bygningsforskning betyr den nye teknologien et stort skritt framover. Samtidig er det viktig ikke å tape nærkontakten med objektet!

Klokkestabel, Borgund stavkirke, Fugro a/s 2004.

HansJacob Hansteen, arkitekt, tidl. professor i Trondheim og tidl. byantikvar i Oslo, Norge
Bygningsarkeologi – den praktiske anvendelse og begrunnelse

Det dreier seg om å "lese" og avdekke tekniske, funksjonelle, arkitektoniske og historiske identiteter.

Påstander

- Kunnskap om disse egenskaper/identiteter er strengt nødvendige dersom vi skal kunne behandle en bygning rasjonelt.
- Erverv av kunnskap om én av disse egenskapene fører alltid med seg kunnskap om én eller flere av de andre.
- I Norge er det ikke tilstrekkelig tradisjon for eller krav om systematiske rapporter og publisering.

Ut fra eieres og brukeres synspunkt er teknisk og funksjonell identitet og tilstand de kritiske faktorene. Derfor vil integrerte undersøkelser som primært er begrunnet med tekniske og funksjonelle behov/argumenter ha lettest for å få gjennomslag hos byggherre/bevilgende myndigheter. For å promotere bygningsarkeologiens

anvendelse bør vi altså tale om bygningsundersøkelser med under og innordnet, men nødvendig bygningsarkeologi.

Kl. 12.45 **Frokost i Kunstakademiets arkitektskoles kantine.**

kl. 13.45 **Cathrine Gerner Hansen, arkitekt, lektor, Kunstakademiets Arkitektskole, Danmark**
Opmåling som tegnet bygningsanalyse.

For bygningsarkæologien er den historiske bygning like så viktig et dokument, som de skriftlige kilder er det for historikeren. Ligesom andre kilder, må de historiske bygninger derfor nøje undersøges og analyseres. Mit utgangspunkt er derfor, at enhver bygningsopmåling kan anses for at være en avansert undersøgelsesmetode – især hvis der er tale om en tradisjonell opmåling, hvor tiden ved

objektet prioriteres højt. Med andre ord, hvor opmåleren indgår i en dialog med objektet, der består af tre elementer: At se, at forstå og at dokumentere.

Mette Maegaard, arkitekt, lektor, Kunstakademiets Arkitektskole, Danmark

Bygningsarkæologi – kedeligt og farligt. Erfaringer fra undervisningen i bygningsarkæologi gennem 2 årtier.

Kunstakademiets Arkitektskole har i mange år dannet ramme om en videnskabelig og kreativ tilgang til bevaringen af vor kulturarv. En lille gruppe studerende har hvert år deltaget i undervisningen for, hvordan et ideelt restaureringsprojekt udføres – med hele den dynamiske proces fra forundersøgelser til selve projektet. Holder fordommene stik – er bygningsarkæologi kedeligt og hæmmende for den skabende ånd? Eller har bygningsarkæologien bidraget med en større indsigt, og har de studerende kunnet anvende denne indsigt i den kreative proces. Hvordan ser fremtiden ud for bygningsarkæologi i arkitektfaget?

“Der Zimmermann” efter Jost van Amman: *Beschreibung aller Stände*, Frankfurt 1568.

14.55 Kaffe/the og småkager.

15.25 Barbro Sundner, middelalderarkæolog, fil. dr. , docent, Lunds universitet, Sverige

Bygninger i et arkæologisk perspektiv.

Grænserne for det arkæologiske forskningsfelt udvides både i henseende til de tidsperioder, man studerer og det materiale, der arbejdes med. Bygninger af forskellig art og fra forskellige tider bliver et stadig vigtigere kildemateriale i den arkæologiske forskning. Med nye holdninger er der også udviklet nye dokumentationsmetoder, som tillige har påvirket bygningsarkæologien. Bygninger behandles dog

Kl. 14.30 Peter Sjömar, arkitekt, tekn. dr., docent, Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet, Sverige

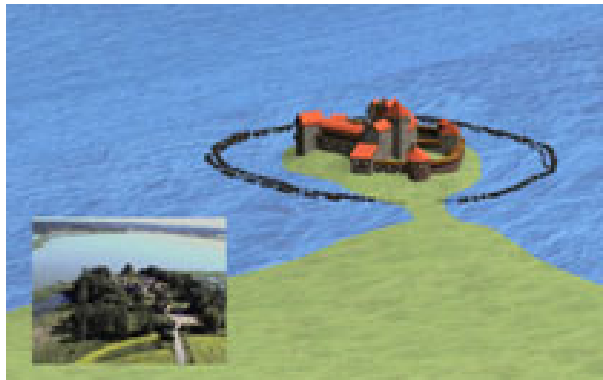
Bygningsarkæologi i et håndværksvidenskabeligt perspektiv.

Holdningen til bygningsarkæologi og opmåling er blevet diskuteret over en lang årrække. Opmålingen og den bygningsarkæologiske metode har på trods af velunderbyggede argumenter tydeligvis ikke fået den position, som udøverne har ønsket. En forklaring kan være at ”aftagerne” (f. eks. videnskaben & kulturarvssektoren) ikke opfatter nytten af udførlige dokumentationer og nærgående undersøgelser af ældre bygninger på samme måde. Om dette er en rigtig antagelse stiller spørgsmålet sig, hvordan den bygningsarkæologiske arbejdsmetode kan aktualiseres. En mulighed til fornyelse kunne være at åbne op for nye tolkninger og for nye fortolkere. På Hantverksskolan i Mariestad ved institutionen för Kulturvård ved Göteborgs universitet har vi siden vort virke begyndte for snart ti år siden arbejdet med at undersøge og tolke de spor og aftryk, som de historiske bygningsfolk efterlod sig.

ud fra helt andre antikvariske vurderinger. Her stilles ikke krav på problembaserede undersøgelsesplaner, som man bl.a. kender det fra arkæologiske udgravninger, selvom bygninger aldrig kan siges at være fuldstændigt undersøgte.

Kl. 15.50 Kari Uotila, bygningsarkæolog, fil. dr., docent, Åbo universitet, Finland

Historisk overblik, dagens forskning og et blik på fremtiden indenfor bygningsarkæologien i Finland.

Mit indlæg fokuserer på tre hovedpunkter:

1. Det historiske overblik og uddannelsessituationen vedrørende bygningsarkæologi ved finske universiteter 2005-2010.
2. Niveauet for anvendelsen af digital dokumentation i forbindelse med feltarbejde, forskning og uddannelse.
3. Anvendelsen af 3d-modeller i forskning: case-studier bl.a. Kuusisto castel (Kustö slot, se billedet) og Hämä castel (Tavastehus slot) m.m.

Kl. 16.35 Lene Gerd Larsen, arkitekt, lektor, Kunstakademiets Arkitektskole, Danmark

Holmen – den danske flådes og orlogsværftets hjemsted gennem mere end 300 år.

En historisk introduktion til de vigtigste bygninger på Nyholm. Herefter kan konferencedeltagerne selv promenerer rundt på Nyholm.

Lørdag d. 14.4.2007

Kl. 9.00 Fremmøde: Opdeling i workshopgrupper. Kaffe/the med croissanter.

Kl. 9.30 Workshop.

Alle foredragsholdere har incl. diskussion 30 minutter til rådighed. Det er frit for konferencens deltagere at vælge, hvilke foredrag de ønsker at høre i de 3 grupper. Derfor er der 5 minutter imellem hvert indlæg, hvor man kan skifte gruppe.

Vi beder alle om at respektere tiderne af hensyn til programmets afvikling. Gruppe 1 har auditorium 2, gruppe 2 auditorium 4 og gruppe 3 auditorium 5.

Kl. 9.30 Indlæg 1.

Kl. 10.05 Indlæg 2.

Kl. 10.40 Indlæg 3.

Kl. 11.15 Indlæg 4.

Kl. 11.50 Indlæg 5.

Kl. 12.20 Frokost i Kunstakademiets arkitektskoles kantine.

Kl. 13.20 Indlæg 6.

Kl. 13.55 Indlæg 7.

Kl. 14.30 Samling i Auditorium 2.

Froen gård, Frogn kommune – Norge. T.v. Froen gård sett fra tunet. T.h. Salen slik den fremstår i dag. Jahnsen. Se ndf.

Kl. 9.30 Workshop gruppe 1.

Kristin O Jahnsen, overarkitekt, Akershus fylkeskommunes kulturminneforvaltning & David Brand, arkitekt, Norge

Froen gård, Frogn kommune – Norge. Tilbakeføring av en 1700talls festsal.

Froen gård er et storgårdsanlegg fra 1767. Hovedbygningen ble fredet i 1923. Under siste verdenskrig ble ballsalen i 1. etasje og to tilstøtende kabinetter ødelagt av eier for å forhindre at okupasjonsmakten overtok eiendommen. Gulvene ble brutt opp og malte tekstiltapeter og brystningspaneler på veggene ble tatt ned og lagret uregistrert på gården.

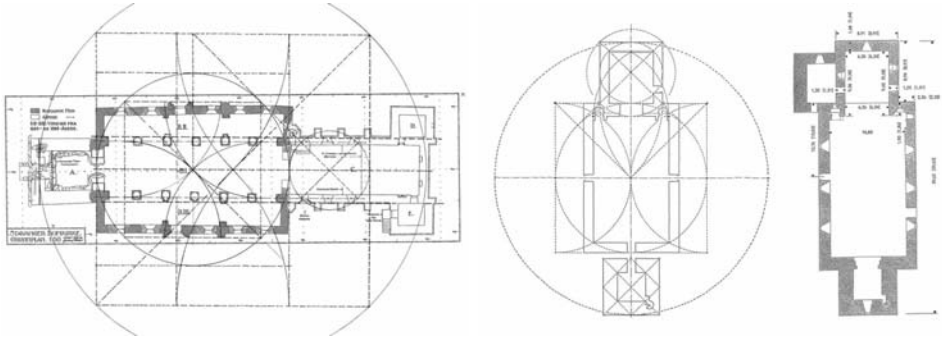
Fremdeles over 60 år etter, finnes mange av de opprinnelige interiørdetaljene lagret på gården. Det er igangsatt et prosjekt for å restaurere salen tilbake til sin fordums prakt. Arbeidet utføres av arkitekt David Brand i samarbeide med arkitektene Rune Jensen og Kristin O Jahnsen fra Akershus fylkeskommunes kulturminneforvaltning.

Kl. 10.05 **Peder Bøllingtoft, konservator, Kunstakademiets konservatorskole, Danmark** *Puds og overflatebehandlinger i romanske stenbygninger*

Undersøgelser af kalkbaserede bygningsmaterialer fra før portlandcemen-ten er lav i forhold til moderne cementforskning. På Kunstakademiets Konservatorskole arbejder vi ud fra forskellige vinkler med at fremme forskningen indenfor historiske kalkbaserede mørtler, puds og stuk for at få en bedre forståelse af tidligere tiders produktionsmetoder, materialerne og applikationsteknikkerne. De materialetekniske studier kan hjælpe bygningsarkæologien med at evaluere tidligere praksis, og skabe en platform for nyvalg af kompatible materialer til konserverings- og restaureringsarbejder. Undersøgelser i nogle af de tidligste stenbygninger fra danske kirker eksemplificerer hvordan konservatoren kan være med til opbygge ny viden.

Sct. Ibs kirke i Roskilde, opført af frådsten i begyndelsen af 1100-tallet.

T.v.Stavanger Domkirke. Plan. T.h. Vaernes kirke. Plan.

Kl. 10. 40 Dag Nilsen, 1. amanuensis, arkitekt, Institutt for Byggekunst, historie og teknologi, NTNU, Norge

En »spekulativ« metode i bygningsarkeologi?

I arbeid med å utlede en bygnings historie vil det ofte dukke opp problematiske spor, hvor man er henvist til å gjøre mer eller mindre velfunderte gjetninger, og ikke sjelden kan i og for seg plausible begrunnelser for en mulig løsning stå i motsetning til like plausible begrunnelser for en annen løsning. Spesielt gjelder dette ved bygninger hvor en har lite arkivmateriale å støtte seg til. Jeg vil her peke på noe som kanskje kan utvikles til en metode for å tolke konkrete bygningshistoriske spørsmål – og i noen tilfeller bli oppmerksom på spørsmål som ikke en gang er blitt stilt. Metoden forutsetter et premiss som det nok fremdeles råder stor uenighet om, nemlig hvorvidt matematisk baserte metoder – geometri og/eller tallforhold – er benyttet i planleggingen av førmoderne bygninger. Ved analyse av målforhold i to norske middelalderkirker mener jeg å kunne forklare tidligere uløste problem ved bygningshistorien, bl.a. ved en sannsynliggjøring av noen opprinnelige intensjoner i planleggingen.

Kl. 11.15 Gertie Ericsson, byggnadsantikvarie, Kulturen i Lund & Eva-Marie Nilsson, arkeolog, Inst. för arkeologi och antikens historia i Lund, Sverige

Kungshuset i Lund.

I foråret 2006 og vinteren 2007 gjennomførtes to mindre forundersøgelser af Kungshuset i Lund. De udførtes i et samarbejdsprojekt mellem Institutionen för arkeologi och antikens historia ved Lunds universitet, Kulturen i Lund og Riksantikvarieämbetet UV Syd. Kungshuset opførtes i 1578-84 i Lundagård som residens for Frederik II og rummer i dag Filosofiska institutionen ved Lunds universitet. Bygningen er et statsligt bygningsminde som forvaltes af Statens fastighetsverk og skal som offentlig bygning gøres tilgængelig som et led i universitetets fremkommelighedsproces. Forundersøgelserne skal give grundlag for at bedømme, hvilke adgangveje ind i bygningen, der vil give de mindste ødelæggelser.

Ifølge det oprindelige forslag skulle en handicapvenlig entré placeres ved det femte vindue i nordfacaden, og den første forundersøgelse omfattede derfor partiet mellem det fjerde og det ottende vindue på denne facade. Den bygningsarkæologiske forundersøgelse gav mange resultater, men ikke tilstrækkeligt grundlag for at bedømme, hvorvidt forslaget var acceptabelt. Vanskelighederne bestod hovedsagelig i, at hele bygningen blev omfuguet med cementmøtel ved Helgo Zettervalls ombygning

af Kungshuset i 1870-erne. I anden etape gennemførtes derfor en forundersøgelse af kælderens og krybekælderen og de ældre mure der, som Otto Rydbeck havde fundet og dokumenteret i 1908. Hensigten var at afklare disse mures forhold til den kvartsitmur, som indgår i nordfacadens murværk og er blevet tolket som den mur, der omgav den middelalderlige Lundagård. Ved samme forundersøgelse blev der desuden foretaget en nedbankning af fugerne i murværket omkring det femte vindue.

Resultaterne fra begge disse forundersøgelser samt spørgsmål om metodik og historik vedrørende bygningen vil blive diskuteret i dette indlæg.

Kl. 11.50 Christian R. Hemmingsen, vitenskapelig assistent, arkitekt, Institutt for Byggekunst, historie og teknologi, NTNU, Norge

Bygningsarkeologi – "Å lese spor". En prosessuell autentisk tilnærming til det å avlese spor som finnes i våre bygninger

I forbindelse med mitt diplomarbeide med tittel; *Arkitektur og håndverk – undersøkelse gjennom materialet tre, ved Institutt for byggekunst, historie og teknologi ved NTNU - Høsten 2005*, ble en særegen bearbeidningsteknikk i materialet tre som kalles for 'sprett-telgging' undersøkt nærmere.

Teknikken etterlater en overflate som gjenkjennes ved et karakteristisk fiskebeinmønster uten åpne sår etter innhogget.

I Norge finner vi spor av denne telggingen i hovedsak i trebygninger fra middelalderen, og teknikken har vært ansett som ikke å forekomme i bygninger etter 1537.

Denne teknikken, og den "tause kunnskapen" som håndverket representerer, ble forsøkt forstått gjennom feltarbeid i Nordvest-Russland hvor teknikken har vært rekonstruert og gjennom en fenomenologisk tilnærming til sted og materiale i landskapet i Balsfjord, Troms i Nord-Norge. Dette ble gjort gjennom å felle trær i skogen, og gjennom å "kopiere" en konstruksjon som kalles for 'stav-line' med utgangspunkt i et enkelt redskap, en sprettpelggingssaks, som ble ervervet under oppholdet i Russland. Teknikken og sporene som teknikken etterlater vil bli forklart med basis i de erfaringer som ble gjort i diplomarbeidet.

Jeg vil også stille spørsmål om det i tidligere tider kan ha eksistert en mulig håndverksutveksling mellom de nordiske landene og Russland gjennom pomorhandelen. (En handelsforbindelse mellom pomorene i Nordvest-Russland og folket langs kysten av Nord-Norge, fra ca 1740 til 1917). Dette vil jeg gjøre ved å vise til et isolert tilfelle hvor det finnes spor etter sprettpelggingsteknikken, i en brygge på handelsstedet Kjerringøy i Nordland, bygd så sent som i 1820. Jeg kan også vise til nordnorske telgging-varianter som bl.a. finnes i skjellerbygninger som har paralleller til sprettpelggingsteknikken, men som har et helt annen overflateuttrykk.

Kl. 12.20 Frokost i Kunstakademiets arkitektskoles kantine.

en viktig etape i Sveriges bygningshistoriske utvikling. I de seneste 150 år har Vasaslottene vært utsat for mere eller mindre gjennomgribende restaureringer, som har formet de bygninger, vi kender i dag

Det der kendetegner restaureringen av Vasaslottene er, at de i høy grad er en del af en offentlig sanktionert kollektiv erindring. Det er på forskjellig måte kommet til uttrykk ved de gjennomførte restaureringer. Faktorer som har påvirket formgivningen er praktiske hensyn, økonomiske forudsætninger, historiesyn, kunstneriske og kunsthistoriske oppfattelser. Bygningsarkæologiens position som undersøgelses- og dokumentationsmetode i sammenheng med restaureringer er successivt blevet styrket. Mindre opmærksomhed har man viet den indflydelse, bygningsarkæologiske resultater har haft ved formgivningen af de historiske miljøer, som Vasaslottene udgør.

Kl. 9.30 **Workshop gruppe 2.**

Eir Grytli, arkitekt, professor, dr. ing., Institutt for Byggekunst, historie og teknologi, NTNU, Norge

Kristiansands Bastion – bygningsarkeologi med slåmaskin.

Kristiansten festning. Foto Dag Nilsen, NTNU.

Høsten 2006 samarbeidet 10 arkitektstudenter og 12 studenter ved Masterstudiet i kulturminneforvaltning ved NTNU, med en bygningshistorisk dokumentasjon og analyse av Kristiansten festning i Trondheim, bygget 1682. Arbeidet var første steg i en semesteroppgave hvor arkitektstudentene etterpå prosjekterte forslag til ulike tiltak/inngrep for nye aktiviteter på festningsområdet. Dokumentasjonen var utført i 5 tverrfaglige grupper, en av gruppene arbeidet med Kristiansands Bastion. Bastionen er del av festningen som ikke har blitt vedlikeholdt siden nedleggelsen i 1816. Den ligger i dag nærmest bare som en forhøyelse i landskapet, og svært få av byens befolkning er i dag klar over at dette er en del av et vesentlig større festningsanlegg som en gang lå her. Gjennom kombinasjoner av kildestudier – skriftlige kilder, foto, kart, intervju m.m. – og feltstudier, som her nærmest fikk karakter av ordinær arkeologi, rekonstruerte studentene en digital modell av bygningskomplekset på bastionen. Dagen etter innleveringen av oppgaven fikk de tilgang på et fotografi fra 1859 som i stor grad bekreftet deres teorier. Arbeidet har hatt stor interesse for festningens eier, Nasjonale Festningsverk – en avdeling av Forsvarsbygg.

Kl. 10.05 **Kirstine Haase, stud. mag., Afd. for middelalder og renesancearkæologi, Århus universitet, Danmark**

Nørre Vosborg i tid og rum – en bygningsarkæologisk undersøgelse

Siden 2004 har herregården Nørre Vosborg været genstand for en omfattende restaurering. Nørre Vosborgs hovedbygning er fredet, og er en af Vestjyllands få herregårde, med middelalderlige byg-

ningsrester. Foranlediget af den store istandsættelse har en gruppe forskere fra Aarhus Universitet, Dansk Center for Herregårdsforskning samt Holstebro Museum og Ringkøbing Museum søsat et 4-årigt forskningsprojekt med Nørre Vosborg som omdrejningspunkt. Projektets navn er "Nørre Vosborg i tid og rum – en tværfaglig, videnskabelig undersøgelse af herregårdens omgivelser fra vikingetid til i dag." Som led i dette projekt er der sideløbende med restaureringen foretaget bygningsarkæologiske iagttagelser, der hovedsagelig har omfattet herregårdens firfløjede hovedbygning. Ved første øjekast kan man umiddelbart konstatere at de fire fløje repræsenterer hver deres periode i dansk arkitekturhistorie fra senmiddelalder til i dag. Ved hjælp af enkelte arkæologiske undersøgelser på voldstedet, resultaterne af de bygningsarkæologiske undersøgelser og arkivstudier har det været muligt at gå et lag dybere og på den måde rekonstruere Nørre Vosborgs bygningshistorie.

I kraft af det tværfaglige samarbejde vil det på længere sigt være muligt f.eks. at se udviklingen i herregårdens bygningshistorie i relation til områdets forhistorie, ressourcer og de forskellige familier, der gennem tiderne har beboet Nørre Vosborg.

Kl. 10.40 Lars Roede, arkitekt, seniorrådgiver, dr. ing., Oslo Bymuseum, Norge
Frogner gård i Oslo – bygningskader gir ny bygningshistorisk kunnskap.

Frogner gård, nu Oslo Bymuseum.

Den herskabelige Frogner hovedgård i Oslo har en omtumlet historie. Den begynte som en bondes enkle tømmerhus, men blev i 1750 kjøpt av den danskfødte offiser Hans Jacob Scheel, som bygget til og oppførte nye yttervegger i utmurt bindingsverk utenpå de gamle. Det var en dårlig idé, for forråtnelsen i det gamle tømmer må ha begynt umiddelbart bak murverket. Til overmål gjorde den senere eier fra 1790, kammerherre Bernt Anker, tilstanden enda verre ved å forblende nordveggen med en halv stens murverk.

De alvorlige bygningskadene som nå er under

Et vindu fra husets 2. etage viser de tre skikt av vegger – ytterst "blændingsmur" fra 1790, derefter bindingsverk fra 1750 med spor etter gerikter for datidens vinduer, og innerst den meget nedbrutte tømmervegg fra årene omkring 1700. Under vinduet ser man et forsøk på bygningsteknisk forbedring fra 1790 – isolering mot inntrengende fuktighet ved hjelp av never (birkebark). Det viste seg effektivt.

utbedring, viser seg dessverre å være langt mer omfattende enn først antatt. Men den positive side av saken er all den nye viten om alle stadier i husets historie som samtidig blir avdekket.

Bindingsverkshus var sjeldne i Norge og fantes nesten utelukkende i og omkring Oslo. Detaljene ved dette eksempel på norsk bindingsverk fra 1750 er derfor desto mer interessante å få undersøkt.

Kl. 11.15 Anna Brandi, målningskonservator, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, Sverige
"Skaparkraft Mälsåker".

Mälsåkers slot er et af Sveriges mest pragtfulde barokslotte og fik sin nuværende udformning i 1670-erne. Den daværende ejer, som var en af Sveriges rigeste mænd, ansatte Nicodemus Tessin den Ældre som arkitekt. Udgangspunktet var en rektangulær bygning fra det tidlige 1600-tal som selv var bygget ovenpå et senmiddelalderligt tårnhus. Facader og interiører udformedes efter barokkens idealer. Dygtige håndværkere fra bl.a. Italien udsmykkede rummene med stukatur, paneler og mønstrebelagte gulve. Ved midten af 1700-tallet kom Mälsåker i slægten von Fersens eje. En del af beboelsesrummene fik da en ny rokokoindretning. Mange og delvis ulykkelige ejerskifter fulgte herefter og en periode av forfald satte ind frem til begyndelsen af 1900-årene, da slottet blev restaureret.

Under anden verdenskrig blev slottet anvendt til uddannelse af norske infanterisoldater. En meget kold januarnat i 1945 blev der sandsynligvis varmet for meget i kakkelovnene, og der udbrød en brand på loftet over den store riddersal. Taget blev ødelagt, og de rigt udsmykkede stuklofter i øverste etage faldt ned. I flere år stod slottet uden ordentligt tag, hvilket naturligvis gjorde stor skade. I 1951 blev Mälsåker givet til den svenske stat, og man planlagde at ombygge slotsinteriørerne til arkiv. De delvist ødelagte træbjælkelag blev derfor erstattet med betonkonstruktioner og alle originale vinduer udbyttet. I dag forvaltes Mälsåkers Slot af Riksantikvarieämbetet.

"Byggnadshyttan" Mälsåker. Mellem årene 1993-1997 etablerede Riksantikvarieämbetet en "byggnadshytta" på Mälsåker for at påbegynde restaureringsarbejder. Betegnelsen "byggnadshytta" er inspireret af den organisation, de store middelalderlige byggerier anvendte sig af. Forud for etableringen af "byggnadshyttan" var slottet blevet udvalgt som 'case-study' for eleverne ved Kungliga Konsthögskolans videreuddannelse i restaureringkunst i læseåret 1990-91. Slottet var da temmelig raseret, men oveni alt dette var det heldigvis muligt trods ødelæggelsen at aflæse alle eksponerede og tilbageværende spor. Kursusdeltagerne lavede en teknisk og antikvarisk forundersøgelse med forslag til vedligeholdelsesplan for bygningen. På trods af branden var de oprindelige snedkerarbejder i stor udstrækning bevaret med malet dekoration fra Tessins tid. Det viste sig også, at de skulpturerede stuklofter skulle kunne rekonstrueres. I "byggnadshyttans" tid fik håndværkere, arkitekter og konservatorer mulighed for praktisk at udøve avanceret restaureringsarbejde og udvikle nye konserverings- og restaureringsmetoder. Restaureringen af slottets facader og loft blev afsluttet i 1996. Indvendigt manglede dog stadig meget arbejde.

“Skaparkraft Mälsåker”. De gode erfaringer fra 1990-ernes “byggnadshytta” er årsagen til et nyt uddannelsesprojekt, som begyndte i juni 2006 og som man regner skal foregå frem til og med november 2007. “Skaparkraft Mälsåker” engagerer flere af håndværkerne, konservatorerne og arkitekterne fra den første “byggnadshytta”, og kundskaberne kan dermed videreføres. En nyhed er, at der nu også arbejdes i slotsparken. Tanken er at udnytte hele anlæggets muligheder og at skabe en kulturel mødesplads og et centrum for studier og metodeudvikling indenfor bygningshistorie, havekunstens historie, bygningshåndværk og restaureringskunst.

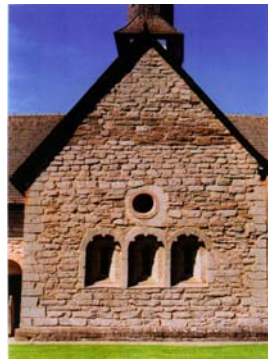
Kl. 11.50 **Niels Holger Larsen, arkitekt, egen virksomhed, Danmark**
Inddragelse af håndværkere i det bygningsarkæologiske arbejde og den løbende formidling

Mange bygningsarkæologiske undersøgelser foregår under selve byggearbejdet. Det er derfor vigtigt at informere håndværkeren om hvad man søger efter og hvorfor – og få håndværkeren til at stoppe i tide, hvis noget dukker op. Man skal også formidle resultater undervejs og gøre håndværkeren interesseret – både mestre og svende, samt arbejdsmænd, der skovler. Det handler om at lære folk at bruge øjnene, et kamera og notere på en tegning. Firmaerne skal informeres om, at det kan tage tid i arbejdsprocessen.

Kl. 12.20 **Frokost i Kunstakademiets arkitektskoles kantine.**

Kl. 13.20 **Gunilla Gardelin, byggnadsantikvarie, fil. lic., Kulturen i Lund, Sverige**
En verden af sten. Stenhuggernes organisation i middelalderens Östergötland.

I den tidligste middelalder opførtes kirker i træ, men lidt efter lidt begyndte man også at opføre kirker i sten. Undertiden blev de udsmykket med kostbare portaler og vinduer. I det østgötiske landskab findes en letbydelig kalksten, som anvendtes til at bygge mange af de middelalderlige kirker. At forsøge at spore de stenhuggere, som lå bag udformningen af arkitektoniske detaljer, har været en udfordring i forbindelse med min licentiatarbejde. At følge stenhuggernes arbejde ved at undersøge de huggespor, de har efterladt i stenen, udgjorde grundlaget for at studere, hvorledes deres arbejde var organiseret. Flere personer kan have ligget bag de fint udstyrede stenkirkers opførelse. De fint bearbejdede sten kan dermed fortælle om de personer, som ville manifestere sin position i det middelalderlige samfund og som havde ressourcerne til at gøre det.

Kl. 13.55 **Jon Brønne, forsker, malerikonservator, Norsk institutt for kulturminneforskning, Norge**
Bygnings- og fargearkeologi – to separate profesjoner, eller et gjensidig avhengighetsforhold?

Presentasjonen på workshopen skal søke å gi et innblikk i avhengighetsforholdet mellom de to delprofesjonene som til sammen utgjør bygnings- og fargearkeologi. Det er i deler av det bygningshistoriske fagmiljøet tendenser til å overse eller ikke forstå nytten og nødvendigheten av å samarbeide, benytte og tolke alle tilgjengelige kilder i forbindelse med bygnings- og fargearkeologiske undersøkelser. De fargearkeologiske undersøkelsene vil også bli satt i et videre sosialt aspekt, for å vise hvilke typer opplysninger det er mulig å hente ut av fargehistoriske undersøkelser.

Sør-Trøndelag. "Vollan" i Kvikne. Hovedbygningen. Opprinnelig en en-etasjes Østerdalsstue. Ombygget til nåværende utseende ca. 1845. "Kapellet" til høyre bygget ca. 1850.

Fasaden gir inntrykk av at bygningen er et ruvende to-etasjes hus, men vinduene avslører at det er en lavloftet bygning inne i den store bygningskroppen. De øverste delene av vinduene i 1. etasje og de nedste delen av vinduene i 2. etasje er falske blindvinduer. Både bygnings- farge- og dekorhistorien er uløselig knyttet til hverandre i denne bygningen. Foto: Brønne, 2006

Kl. 9.30 Workshop gruppe 3.

Bent Falk, arkitekt, egen virksomhet, formand for foreningen By og Land, Danmark
Beplantningen omkring vor bygningskulturarv

Vil man besigtige vore kirker er det bedst i vinterhalvåret. Der kan man iagttage de store bygningskroppe og se de bygningsarkæologiske spor, som tiden har skabt. Gennem århundreder stod de danske landsbykirker som fyrtårne i landskabet. De var den rejsendes pejlemærke. Nu er de gemt bag grønne mure. Kirkegårdenes stedegrønne beplantninger gror i højde og bredde som store skærme, der slører bygningerne og ofte dækker træerne de spor, der har fortællerværdi for den bygningsarkæologisk interesserede.

Rodnettet sætter sine spor med revner i murværket og de øgede ammoniakdampe sætter nu også deres grønne spor på vores bygningskulturarv.

Kl. 10.05 **Tone Marie Olstad, forsker, malerikonservator, Norsk institutt for kulturminneforskning, Norge**

Bryggen fra 1700-tallet med farger fra 1900-tallet; ønskelig med en endring?

Bryggen i Bergen ble gjenreist etter brann i 1702. Bryggen er rester av en gammel havnebebyggelse med tradisjoner fra middelalderen langs østsiden av Vågen, Bergens sentrale havn. Omtrent ¼ av 1700-tallets bygninger er fortsatt bevart. De er oppført som tømrete loft i såkalte "gårder". En gård er en lang rekke bygninger på en eller to sider av en felles gårdpassasje og med delvis åpne svaler ut mot denne. I bakre del ligger en del steinkjellere som går tilbake til 14-1500-tallet. Området er i dag

en levende historisk bydel på ca. 13 mål (ca. 1,3 ha) med 61 fredete bygninger. Det Bryggen som man i dag forsøker å bevare for ettertiden, er en sum av forandringer som gjenspeiler endring i bruk og status. Store deler av Bryggens bygningsdetaljer og overflater er fra 1900-tallet, men det er fortsatt bygningselementer og malingflater bevart som kan gi informasjon om 1700-tallets eller tidlig 1800-tallets farger. NIKU har gjennomført årlige fargeundersøkelser av eksteriører på Bryggen siden 1999. Fargeundersøkelsene samler inn informasjon fra de eldste bevarte bygningsdelene, og fra de nyere. Det er et mål for fargeundersøkelsene at kunnskap om fargehistorikken skal kunne brukes som underlag for en totalvurdering av hvilke farger og overflater verdenskulturminnet Bryggen skal ha.

Kl. 10.40 **Ann-Charlott Feldt, antikvarie, Östergötlands länsmuseum, Sverige**

S:t Lars-kyrkan i Linköping – rapport fra en igangværende bygningsarkæologisk undersøgelse.

Tårnet på S:t Lars-kyrkan i Linköping er ved hjelp af dendrokronologi dateret til ca. 1177 og en ombygning efter en brand er dateret til ca. 1330. Sandsynligvis har der før den romanske stenkirke været en trækirke. Der er bl. a. fundet en syldstensrække og ligstene fra tidligkristne runeristede gravmonumenter, som opfattes som indikationer på en ældre trækirke.

I april 2007 udføres en bygningsarkæologisk undersøgelse af S:t Lars-kyrkans tårn. Indlægget är en direkte rapport fra de igangværende undersøgelser, som har til formål at undersøge det middelalderlige murværk i S:t Lars-kyrkan for at fastslå kirkens og tårnets forskellige byggefaser. Desuden skal bl. a. bjælkelagsniveauer, bygningstekniske løsninger og rumfunktioner undersøges. De metoder, der anvendes er bl.a. udviklet ved de omfattende undersøgelser på Linköpings slot.

I øjeblikket er man desuden i gang med planlægningsarbejder for at gøre S:t Lars-kyrkan mere tilgængelig bl.a. ved en ny udstilling i krypten, hvor murene efter den nedrevne romanske stenkirke stadig er bevaret. Resultatet af undersøgelserne i tårnet udgør en del af de fortsatte arbejder med at gøre kirken mere tilgængelig og af formidlingen af dens lange historie. I 2007 publicerer

Östergötlands länsmuseum også et skrift om de omfattende arkæologiske undersøgelser, som udførtes under kirken i 1960-erne.

Kl. 11.15 Mette Bye, ph. d.-studerende, Avd. f. teknologi, Programmet for bygg og miljø, Høgskolen i Sør-Trøndelag, Norge

Melhus prestegårds plass i norsk restaureringshistorie og bygningsarkeologiens rolle.

Prestegårdslåna på Melhus ved Trondheim er i arkitekturhistorisk sammenheng en enkel bygning, men en enkel bygning med en komplisert bygningshistorie. Det vi ser i dag, en 36 meter lang, smal og gul trebygning som er en velvokst representant for byggeskikken i Trøndelag, er langt fra den tømmerbygningen som ble oppført en gang tidlig på 1700-tallet, og som utgjør kjernen i den lange låna.

Prestegårdslåna har vært en bygning med flertydig status, den var både privat bolig og offentlig embedsmannsbygning med prestekontor og samlingsrom for allmuen. Prestegårdene ble utpekt som bevaringsverdige tidlig på 1900-tallet, og mange ble listeført som administrativt fredet etter at Norge fikk sin første bygningsfredningslov i 1920. Skriftkildematerialet fra prestegårdens historie er omfattende og her finnes mange enkeltopplysninger om bygningens historie. Av nøyaktige beskrivelser, skisser og fotografier er det imidlertid lite å finne. Først i vår tid er bygningsmessige funn og tiltak dokumentert med beskrivelser og fotografier og bygningen undersøkt av teknisk konservator.

Mens monumentalarkitekturen var gjenstand for planlagte og begrunnede restaureringsarbeider, ble de private og halvoffentlige verneobjektene, særlig boligene, ombygget etter eiernes behov og behag, og tross vernestatusen med begrenset innblanding fra antikvarene. Dette er et fenomen som strekker seg inn i vår tid.

En problemstilling for denne og lignende bygninger, som eksempler fra anonymarkitekturen, er hvordan manglende dokumentasjon ved ombygninger og restaureringer gjør det vanskelig å kartlegge bygningens fysiske historie. Er dette studieobjekter verdig kostbare bygningshistoriske undersøkelser? Hvilke muligheter og begrensninger har vår tids undersøkende metoder på slike objekt, og kan funnene ha betydning for bygningens bruk og videre skjebne?

Prestegårdslåna er et av flere cases i en avhandling om restaureringshistorie i Norge der forholdet mellom vernefilosofi og restaureringspraksis undersøkes, med vekt på verneverdige trehus i bruk som boliger. Materialet brukt i denne presentasjonen er farveundersøkelser fra NIKU og skriftlige kilder fra Statsarkivet i Trondheim, tilrettelagt av Kristine Kaasa Moe og Bjørg Rugelsjøen i Prestegårdslånas Venner.

Kl. 11.50 Vegard Røhme, arkitekt og håndverker, egen virksomhet, Norge
Bygningsarkeologi i jordhus

Tidligere er det knapt gjort grundige bygningsundersøkelser i norske jordhus. Nå skjer det. Sommeren 2007 skal vi lete opp flest mulig jordhus i Akershus fylke, registrere alle – og "grave" oss gjennom et lite utvalg av dem. Akershus fylkesmuseum står bak prosjektet, og både arkitekter, teknisk konservator, geologer og håndverkere skal delta.

Noen sentrale spørsmål: Hva vil vi finne ut? Hvilke metoder skal vi bruke? Hva kan geologiske kart og jordprøver av vegger og byggegrunn fortelle oss? Hva får vi ut av intervjuer med mennesker som selv bygde jordhus på 1950-tallet. Hvordan skal vi formidle resultatene av prosjektet?

Bryggerhus fra ca. 1870 med vegger av rå murstein på Fladby store i Ullensaker kommune i Akershus

Kl. 13.20 Karna Jönsson, bygnadsantikvarie, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, Sverige
At beskrive kulturverdier – eller hvad har bygningsarkæologi med det antikvariske arbejdet at gøre.

Kulturmiljøplejen skal være rationel, vi skal arbejde efter færdige mønstre og systemer, på blanketter skal vi registrere objektivt og måle i centimeter. Vi har trykte checklister og krydslisters for lettere at kunne beskrive bebyggelsen – har den personhistoriske eller samfundshistoriske værdier? Hovedbrud bliver der, når værdierne konkurrerer – er alle værdier lige meget værd? Hvad skal vælges – vurderes? Ofte kan man hæfte alle værdier på samme bygning.

I alle vedligeholdelses- og plejeplaner for profane bygninger og kirker og i beslutninger om bygningsfredning skal der findes en værdibeskrivelse. Men hvad gør man, hvis nye eller supplerende historiske spor kommer frem i forbindelse med en restaurering? Jo flere personer og kompetencer, jo flere indfaldsvinkler. I forbindelse med f.eks. restaureringsarbejder tilfører håndværkeren sin viden om materiale, teknik og byggeri. Han ser bygningsfaser, spør efter værktøj og kommer sine forgængere nær. Men er der efterspørgsel efter denne nye og udvidede viden? Historien og værdierne er jo allerede beskrevet, og vi skal være rationelle. Nævner vi ordet bygningsarkæologi, så ser man for sig, hvorledes taxameteret tikker i takt med, at vi måler millimeter.

Mange historiske beskrivelser er fra 30-erne. De er interessante ud fra den tids idéer og restaureringsideologiske tanker – men vi har også et behov for at udvikle kundskaberne i forhold til vor tids indvundne viden.

I dag betones alles ansvar for kulturmiljøet. For at leve op til dette så må kulturmiljøsektoren fokusere på at uddybe kundskaberne indenfor sit ansvarsområde og formidle dem på en måde, som er engagerende. Vi kan ikke narre alle med gammel information i ny forklædning og skønne fotografier.

Et stort spørgsmål er – hvorledes opdateres det dynamiske indhold i den kulturhistoriske vurdering – er der allerede en blanket eller må vi lave en ny.

Kulturværdierne må have lov til at være dynamiske. De kulturhistoriske værdier er en del af et detek-

tivarbejde, som søger sammenhængen mellem forskellige miljøer, mennesker og tider, og er det som giver os energi og inspiration til at fortsætte.

Kl. 13.55 Anders Myrtue, overinspektør, Odense Bys Museer, Danmark
Odense Bys Museer og bygningerne

Odense Bys Museer er en gammel institution, grundlagt i 1860 længe før det næste museum i regionen, som blev etableret på Langeland i år 1900. På den baggrund har museet traditionelt haft et bredt udsyn både geografisk og tematisk. Vi har interesseret os for bygninger i den fynske region i langt over 100 år. Interessen har i varierende omfang været konkret, almen, forskningsorienteret, formidlings- eller forvaltningsrettet.

I årene op til åbningen af frilandsmuseet Den Fynske Landsby i 1946 blev der samlet på og undersøgt ældre (17-1800-tals) landbygninger. Denne aktivitet er fortsat med varierende intensitet frem til i dag. Der er forsket systematisk i og arbejdes fortsat med særlige bygningstyper. I 1980-erne gennemførtes en omfattende registrering af fynske bøndergårde fra perioden 1850-1925. Altid, men særlig efter 2001 har forvaltningsvinklen spillet en rolle for museet.

Den Fynske Landsby. Foto Odense Bys Museer.

Vi checker tusindvis af bygningssager og planer, og i de seneste år har museet udvidet sin bygningsindsats til – på statens vegne – at varetage sager vedrørende fredede bygninger.

En nærmere redegørelse for ovenstående samt bud på hvad museet fik og får ud af indsatsen, og hvor vi skal hen med vores fokus på bygningerne, vil overinspektør Anders Myrtue, Historisk tid give nogle svar på i sit indlæg.

Kl. 14.30 Det resterende lørdagsprogram. Samling i Auditorium 2.
Lene Gerd Larsen, lektor, arkitekt og konservator, Kunstakademiets Arkitektskole & Jørn Bredal Jørgensen, lektor, cand. scient, Kunstakademiets Konservatorskole, Danmark
Ind under huden på Hansen og Koch. Et bidrag til forståelsen af C.F. Hansens arkitektur

Ind under huden på Hansen og Koch er titlen på en nyligt publiceret afhandling om tre af arkitekten C.F. Hansens bygninger i København – Domhuset, Vor Frue Kirke og Metropolitanskolen, hvis særkende er den rødbrune facadepuds, som gennem generationer har været et karakteristisk indslag i det københavnske bybillede. Siden slutningen af 1800-tallet har man ved de løbende vedligeholdelses- og restaureringsarbejder på de nævnte bygninger opretholdt facadernes rødbrune kolorit ud fra ønsket om at videreføre C.F. Hansens arkitektoniske intentioner.

Nye forskningsresultater gør imidlertid op med den gængse opfattelse af C.F. Hansens arkitektur

*Københavns Domhus.
Et af C.F. Hansens
sene udkast. Laveret
tegning. Københavns
Bymuseum.*

for så vidt angår de tre nævnte bygninger. I nærværende indlæg fremlægges delresultaterne af et forskningsprojekt, som er gennemført i et samarbejde mellem Kunstakademiets Arkitektskole og Konservatorskole med udgangspunkt i de bygningsarkæologiske og -arkivalske undersøgelser, som blev udført i forbindelse med Metropolitanskolens hovedistandsættelse i 1994.

Formålet med de tekniske og arkivalske undersøgelser har bl.a. været at få kortlagt udbredelsen og anvendelsen af den bornholmske cement og dokumentere den tidligste anvendelse af denne cement ved større byggearbejder i København. Men undersøgelserne har ikke mindst givet et indblik i den ideologi og de holdninger til bevaring af vor kulturarv, som var fremherskende i det 19. århundrede.

Under istandsættelsen af Råd- og Domhuset i årene 2002-2003 blev de bevarede pudslags historiske kronologi dokumenteret, og dermed kalk- og cementbindemidlernes nyere udviklingshistorie.

Endelig er der i 2004-2005 gennemført uddybende arkivalske undersøgelser vedrørende byggesagen omkring Vor Frue Kirkes opførelse og den første store hovedistandsættelse efter kirkens indvielse.

Kl. 15.10 Kaffe/the med småkager.

Kl. 15.40 Sammenfatning og etablering af Nordisk forum for bygningsarkæologi.

Diskussion af det fremtidige samarbejde, muligheder for fælles, evt. parallelle forskningsprojekter m.v.

Kl. 19.00-24.00 Efter afslutning af programmet på Kunstakademiets Arkitektskole: Festmiddag i Arbejdermuseets Festsal, Rømersgade 22, København.

Velkomstdrink (indgår i konferencegebyret). Hvidvin (husets vin).

Menu:

Forret: Asparges med fjordrejer & sauce mousseline.

Hovedret: Helstegt kalvemørbrad, sauteret forårsgrønt, kartofler ristet med rosmarin, persille & citron, basilikumsky.

Dessert: Friske bær med vaniljeiscreme.

1 glas vin, hvid- eller rødvin (husets vin) indgår i konferencegebyret. Øvrige drikkevarer betaler konference-deltagerne selv.

Kl. 21.30-23.45 **Musik og dans. Orkesteret Drive-In spiller 2 x 1 time med 15 minutters pause.**

Efter at konference-deltagerne har nydt middagen i Arbejdermuseets smukke festsal byder orkesteret Drive-In på 50'er og 60'er musik og måske også musik fra 70-erne og 80-erne. Lidt information om orkesteret:

1984 dannede Jesper Risager (guitar) og Dan Rasmussen (keyboard) orkesteret Sphinx med egne melodier i den hårde rock-genre. Fra 1985 har orkesteret bestået af følgende musikere: Jesper Risager (guitar), Dan E. Rasmussen (keyboard), Anders Brits (bas) og Søren Risager (trommer). Orkesteret skiftede navn til Drive-In og begyndte at spille poprock-musik med danske tekster. Senere begyndte Drive-In at spille covernumre af 50'er og

60'er musik samt en del R & B. Drive-In har spillet på flere restauranter, caféer, værtshuse og diskoteker rundt om i Danmark og har også haft flere engagementer i Spanien. Drive-In har nu et meget blandet repertoire på over 150 numre.

D.15.4.2007 – SØNDAG

EKSKURSION

De konference-deltagere, der har tilmeldt sig søndagens ekskursion, vil blive inddelt i fire grupper med ca. 32 deltagere i hver. Der er fire ekskursionsmål. 1) Ruinerne under Christiansborg slot, 2) Domhuset og Metropolitanskolen, 3) Konsistoriehuset og Professorboligen på Københavns universitet og 4) Ildebrandenes København. Gruppe 1 begynder med ekskursionsmål 1, gruppe 2 med ekskursionsmål 2, gruppe 3 med ekskursionsmål 3, gruppe 4 med ekskursionsmål 4. Alle grupper begynder simultant hvert sit sted kl. 9.30 og roterer siden, således at gruppe 1 kl. 10.30 er ved ekskursionsmål 2, gruppe 2 ved ekskursionsmål 3, gruppe 3 ved ekskursionsmål 4 og gruppe 4 ved ekskursionsmål 1. Der er 40-45 minutter til hver rundvisning. Tredje rotering sker kl. 11.30 og sidste rotering kl. 12.30. Der bliver budt på lidt forfriskninger undervejs. Kl. 13.30 samles alle deltagere for at spise m.m. Samlingssted meddeles under konferencen. **Af hensyn til arrangementets afvikling bedes man overholde tiderne.**

Kl. 9.30, 10.30, 11.30 og 12.30. **Ekskursionsmål 1. Ruinerne under Christiansborg slot. Guider: Kjeld Borch Vesth & Sidse Marie Brandt, arkitekter, Nationalmuseet**

I kælderen under det nuværende Christiansborg Slot ligger ruinerne af Absalons borg og Københavns Slot. Københavns første borg blev grundlagt af Biskop Absalon i 1167. Borgen blev opført på en lille holm ud for Købmændenes Havn. Borgen var jævnlige under angreb og blev i 1369 indtaget af hanseaterne og revet ned. København havde fortsat brug for beskyttelse, og umiddelbart efter 1369 blev der anlagt en ny borg, Københavns Slot, ovenpå resterne af Absalons borg. Slottets grundplan fulgte i udgangspunktet Absalons borg, men som årene gik voksede slottet opad og udad. I 1731 blev Københavns Slot revet ned, ganske få år efter en omfattende ombygning.

I forbindelse med opførelsen af det nuværende Christiansborg i 1907, dukkede ruinerne af de to

Ruinerne under Christiansborg. Foto Nationalmuseet.

gamle ringborge op. Allerede i 1902 var man ved en mindre arkæologisk udgravning stødt på resterne af Blåtårn, fangetårnet på Københavns Slot. Da der nogle år senere blev gravet ud til etablering af fundamentet under det nye slot, blev ruinerne af en hvid kridtstensmur blotlagt. Kridtstensmuren passede ikke umiddelbart ind i grundplanen for Københavns Slot, og det stod hurtigt klart, at der var tale om resterne af Absalons borg. Det blev efterfølgende besluttet at frilægge og overdække ruinerne af de to tidligere slotte, og siden 1924

har ruinerne været offentligt tilgængelige. Fra Absalons borg ses i dag dele af borgens ringmur samt fundamenter og bygningsdele fra flere teglstenshuse indenfor ringmuren. Der er desuden bevaret brønde, bageovn samt resterne af to tårne opført på ringmurens udvendige side. Fra Københavns slot er i dag bevaret dele af fundamentet fra den oprindelige ringmur, enkelte bygningsrester indenfor ringmuren samt betydelige murrester af borgens fangetårn, Blåtårn.

Nationalmuseet gennemfører for tiden en restaurering af ruinerne, idet dele af ruinen var statisk ustabil. Under udgravningen i 1907-18 havde man blotlagt opfyldningslag under det bevarede murværk og ladet fyldlagene stå synlige i udstillingen. Udstillingskælderens klima bevirkede, at opfyldningsslagene, og jorden mellem de blotlagte fundamentsten udtørrede med efterfølgende udskridning til følge. De blotlagte jordlag søges nu stabiliseret ved etablering af nye lerpakninger. I forbindelse med restaureringsarbejderne gennemføres en ny bygningsarkæologisk dokumentation af de berørte bygningsdele.

Kl. 9.30, 10.30, 11.30 og 12.30. **Ekskursionsmål 2. Domhuset og Metropolitanskolen. Guider: Lene Gerd Larsen, arkitekt og konservator, lektor, Kunstakademiets Arkitektskole & Jørn Bredal Jørgensen, lektor, cand. scient, Kunstakademiets Konservatorskole (se p. 23-24).**

Kl. 9.30, 10.30, 11.30 og 12.30. **Ekskursionsmål 3. Konsistoriehuset og Professorboligen. Guider: Ebbe Hædersdal, bygningsarkæolog, tekn. dr. & Ejvind Slottved, universitetshistoriker, Københavns universitet.**

Ved Frue Plads ligger Universitetsfirkanten med universitetets hovedbygning. Midt i karréen finder vi to interessante huse: Konsistoriehuset og Professorboligen.

Konsistoriehuset.

Konsistoriehuset er det eneste af oprindelig tre stenhuse i Universitetsfirkanten, der har bevaret sit middelalderlige ydre. Huset, der er opført i munkeforbandt, måler omkring 13 meter i længden og ca. 8 meter i dybden. Mod øst har huset en lille udbygning, der strækker ca. 3,5 meter frem fra østgavlen. Huset har én etage over en krydshvælvet kælder, der er forsynet med noget så usædvanligt for kældre som en kamin. Den lille østudbygning har et tøndehvælvet kælderrum, medens den i stueetagen er overdækket af et krydshvælv. Der er rester af røgkanaler i begge gavle. Konsistoriehuset har bevaret dele af sit middelalderlige tagværk af egetræ, som dendrokronologisk er dateret til ca. 1480. Tagværket var af den type, som kaldes for en langstol eller en kongestol, og er det indtil nu ældste daterede eksempel på denne type, som især optræder i Østdanmark.

Huset indgik sammen med de øvrige stenhuse i den middelalderlige bispegård, som i 1539 kom i Universitetets eje. Sammen med nabohuset, Professorboligen, fungerede det til langt ind i 1600-årene som residens – først for universitetets skatmester, siden for kommunitetets økonom (1572). Kommunitetet var en kongelig stiftelse fra

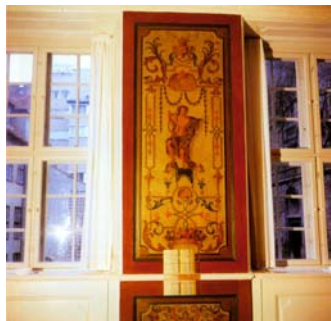
1569, som skulle anvende overskuddet fra sine landejendomme til bespisning af studenter. Navnet er stadig knyttet til den lange bygning mod Nørregade vest for Professorboligen. I 1563 var Konsistorium – universitetets øverste styrende organ – dog flyttet ind i den østligste to tredjedel af Konsistoriehuset, medens den vestligste tredjedel stadig tilhørte skatmesterens residens. Denne ordning varede ved til 1669, hvor Konsistorium endelig overtog hele huset. Spor i Konsistoriehusets sydfacade og skriftlige kilder antyder, at huset oprindeligt havde et større rum mod vest og et mindre mod øst foruden rummet i østudbygningen. Ruminddelingen ændredes ved Konsistoriums indflytning i 1563 til et mindre rum mod vest og et større mod øst. Ved Konsistoriums endelige overtagelse gennemførtes en større ombygning i 1671, og en tavle med det kongelige monogram blev opsat på sydfacaden. Det lille tøndehvælvede kælderrum i østudbygningen blev i en lang periode brugt som studenterfængsel – med sikkerhed fra 1608; men meget tyder på, at denne funktion strækker sig tilbage til omkring 1570. Væggene i det lille kælderrum er forsynet med indrisede navne på studenter fra 16- og 1700-årene, som måtte tilbringe en tid her.

Professorboligen.

Professorboligen, nabohuset mod vest, fremtræder i dag nærmest som et barokhus, men har betydelige rester af et middelalderligt stenhus i sine tykke mure. Professorboligen er ca. 19,5 meter lang og 10,5 meter dyb. Den er bygget op mod Konsistoriehuset uden en selvstændig østgavl, hvor de to bygninger møder hinanden. Da Professorboligen er dybere end Konsistoriehuset, har den dog en lille gavlstump i nord, der er sammenbygget med Konsistoriehusets vestgavl. Professorboligens middelalderlige forgænger har således været yngre end Konsistoriehuset. Ligesom dette har den en kælder-kamin, hvoraf der kun er bevaret de borthuggede rester. I fylden ved kaminens fundament er der fundet rester af fuglebens, og det synes derfor sandsynligt at her har været tilberedt mad.

Tv. Professorboligen og Konsistoriehuset fra syd. Emil Clausen. foto o. 1900, Det kgl. bibliotek. Th. Kaminfundament i Professorboligens kælder. Ebbe Hædersdal foto 1985.

Professorboligen fungerede som tidligere nævnt sammen med Konsistoriehuset som residens først for universitetets skattemester, siden for kommunitetets økonomus. Først i 1815 blev bygningen til professorbolig. I 1728 gik store dele af bygningen op i flammer i forbindelse med Københavns bybrand. Den nuværende bygning opførtes over resterne af den middelalderlige forgænger i 1729-32. Huset har én etage over kælderen og en udnyttet loftsetage. Hovedindgangen er placeret i husets midte i nord. Trapperummet ud for hovedindgangen gav adgang til de forskellige dele af huset. Mod øst lå den daglige bolig, mod vest de finere, repræsentative rum. I kælderen lå køkkenet og tjenestefolkenes værelser. I loftsetagen fandtes yderligere et

par stuer. Professorboligen er ligesom Konsistoriehuset særdeles veldokumenteret i universitetets arkivmateriale. Derfor kan de fleste bygningsarkæologiske iagttagelser i de to huse foruden døre, vinduer, paneler m.m. nøje tidsfæstes. En farvearkæologisk undersøgelse i 1992 afslørede over 20 farvelag i flere af rummene, og i den fine stue fandtes et smukt regencemaleri (ca. 1740) på et af vinduespanelerne.

Kl. 9.30, 10.30, 11.30 og 12.30. **Ekskursionsmål 4. Brandenes København. Guide: Peter Kristiansen, arkitekt, museumsinspektør, Rosenborgsamlingen**

Københavns ældre bygningsmasse er i voldsom grad præget af de tre store katastrofer i nyere tid som har overgået byen – brandene i 1728 og 1795 – samt det engelske bombardement i 1807. Da de tre katastrofer har hærgnet hver sin del af byen, har det også medført, at der stort set ikke er huse tilbage fra tiden før 1728. Af samme årsager er der bevaret meget homogene kvarterer genopbygget umiddelbart efter brandene. På grund af de store ødelæggelser som brandene medførte i residensbyen, skete genopbygningerne under bevågenhed fra allerhøjeste sted. Lovgivning om f.eks. bygningsmaterialer og gadebredder blev skærpet hver gang og de bedste arkitekter leverede mønstertegninger eller gik aktivt ind i genopbygningsarbejdet.

Konferencen har modtaget støtte fra

norden

Nordisk Kulturfond

På www.nordiskkulturfond.org kan du læse mere om, hvordan du kan opnå støtte

© Forfatterne.

Redaktion og layout: Ebbe Hædersdal.

Kopiering og eftertryk tilladt med kildeangivelse.

Billedmateriale dog kun med tilladelse fra rettighedsindehaverne.